

KÜRESEL DÖNÜŞÜMDE SOSYAL ÇELİŞKİLER VE YENİ VİZYON

Prof.Dr. NUSRET EKİN
İ.Ü. İktisat Fakültesi

Dönüşümün Boyutları¹

Üçüncü bin yılın arifesinde dünyada yaşanan dört büyük değişime tanıklık ediyoruz. Kuşkusuz, bu dönüşümlerin başında teknoloji gelmektedir. Bilgi, ulaşım ve iletimin teknolojisindeki göz kamaştırıcı ve hızlı ortaya çıkan değişimler, insanlığa hayal edilemeyecek yepyeni dünyalar hazırlamaktadır. Değişimin ikinci boyutunda ise, ekonomik yapılar vardır. Gerçekten artan dünya ticaretine bağlı olarak gelişen küreselleşme, ihrac ekonomilerine ve rekabet gücüne dayalı "dijital ekonomiler" in yepyeni tarihsel şanslarını da gündeme getirmektedir.

Nihayet, buna bağlı olarak siyasi ve sosyal boyutlu yeni dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Sosyal boyutlu dönüşümlerin sosyo-kültürel yeniden yapılanmalar yanında, dikkati çekici çok önemli bir alanı da çalışmama sorunları ve endüstri ilişkileridir.

Aslında küresel-bilgi çağının beraberinde getirdiği eğitim, verimlilik ve istihdam boyutlarını, adeta "altın bir zincir" in birbiri peşi sıra gelen halkaları gibi, bir bütünlük içinde tartışmaya açmak gerekir. Buradaki yaklaşımın temel mantığında, bilgi çağına yönelmiş bir küresel ekonomide büyüme ve istihdam sorunlarına getirilecek temel çözümlerin, esas itibarıyla eğitim ve verimlilik gibi temel stratejik faktörlere bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu yüzden bu dönüşüme "sürekli eğitim", "kalite" ve "verimlilik çağı" da denmektedir.

Böyle bir yaklaşım içinde, bilgi çağına uyumda "eğitim", rekabete dayalı dünya ticaretinde "kalite" ve "verimlilik" temel tercihler olmakta, buradaki başarılar esas itibarıyla istihdamın genişliğini belirlemektedir.

XXI. Asrın beraberinde yeni nimetler, fakat çok ciddi yeni sosyal sorunlarla geldiğine hiç kuşku yoktur. Bu sosyal sorunların başında gittikçe yapısal bir hale dönüşen işsizlik ve bozulan gelir dağılımı gelmektedir. UÇÖ, "Sosyal adalet ne bir lüks, ne de fakirlik için bir mazerettir, uygar insanlığın özüdür" demektedir. Ne var ki, bu sosyal sorunların çözümünün temelinde, yakınma" değil, tüm çıkarların ulusal düzeyde bütünleştiği daha hızlı bir büyüme vardır.

¹ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Ekin, N. Küreselleşme ve Gümrük Birliği, İstanbul, 1996 Ekin, N. Küresel Bilgi Çağında Eğitim Verimlilik İstihdam, İstanbul 1997.

Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz yöndeki tartışmaları bir yana, bu değişimin Türk toplumu için en ileri çağdaş ekonomileri en kısa zaman süreleri içinde yakalayabilme tarihsel fırsatlarını da beraberinde getirdiği bir gerçektir.

Günümüzde toplumların üç boyutta gelişen temel tercihleri şunlardır,

1- Yüksek bir büyüme hızının enflasyonsuz bir ortamda gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesi,

2- Çalışan nüfusa üretken ve milli gelire katkı yapan istihdam fırsatlarının sağlanması,

3- Yaşam ve çalışma koşullarının sürekli geliştirilmesi.

Kuşkusuz toplumlar bunu çağdaş gelişmenin siyasi normlarıyla yapmak zorundadır. Bu da insan haklarına dayalı demokratik bir siyasi çerçeve anlamına gelmektedir. Küreselleşen dünyamızda bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde ekonominin ihracata dayalı yapısı gerekli görülmektedir.

İhraç Ekonomisi ve Rekabet Gücü

Gerçekten de, ihraç ekonomileri büyümeyi sağlamakta ve sürekli olarak "net üretken istihdam" yaratmaktadır. Dünya tecrübelerinden elde edilen sonuçlara dayanarak ileri sürüldüğüne göre, taşıdığı özelliklerden dolayı ihraç ekonomilerine en uygun düşen işletmeler ise KOBİ'lerdir. Günümüz dünyasında KOBİ'ler hem ekonomide net istihdam imkanları yaratmakta, hem de küreselleşen dünyada ihracatta daha başarılı olmak suretiyle büyümeyi hızlandırmaktadırlar. Kaldı ki, dünya ticaretinin iletişim ve bilgi teknolojisine dayalı bir biçimde hızla büyümesi, KOBİ'lerin nitelikleri itibarıyla bu alanda daha başarılı sonuçlar almalarının mümkün kılmaktadır.

İhracata dayalı bir ekonominin hemen peşi sıra gelen temel sorunu ise, "rekabet gücü"dür. Rekabet gücü, çok sayıda faktörün karmaşık ilişkiler bütünü içinde ortaya çıkarken, bu gücün artırılması da yine beraberinde çok sayıda faktörün birbiriyle ilişkili bir biçimde aynı anda geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Basit anlamda söylemek gerekirse, rekabet gücünde başarı, temelde ihraç mal ve hizmetinin kaliteli olmasına, fiyatının düşük bulunmasına ve tüketici tercihlerine cevap verecek nitelikte olmasına bağlıdır.

1- Bilindiği gibi çağımız tüketici egemenliği ve kalite çağıdır. Tüm ihraç ekonomilerini, kaliteye yönelik üretim ve yönetim teknikleri gittikçe genişleyen bir biçimde sarmış bulunmaktadır. Yalın üretim, karmaşık yapılarla ve birbirine benzeyen uygulamalarla, gelişmiş ve gelişen dünyada yaygın bir gelişme alanı bulmuştur.

2- Tüketici tercihi, Pazar araştırmalarıyla başlayan bir zincir içinde, tüketicilerden üretim süreçlerine doğru yeni bir bütünlük oluşturmakta, ar-ge uygulamaları, girişimlerin en önemli faaliyet alanı haline gelmektedir,

3- Nihayet toplam maliyetlerin düşürülmesinde üretim girdilerindeki tartışmalar yanında, bu girdilerin en önemlilerinden birisi olan işgücü maliyetleri

konusunda dikkati çekici bir tartışma yaşanmaktadır. İlgücü maliyetlerinde yaşanan en önemli ikilemlerden birisi, verimlilik artışıyla reel ücret artışı arasındaki ilişkilere, ücret-dışı maliyetlerin düşürülmesi ve çalışma yaşamının standartlarının korunmasında ortaya çıkmaktadır.

Çalışma Yaşamında Dönüşüm

Bu boyut içinde, temelde birbiriyle bağlı çok sayıda faktör karmaşası ile karşılaşmaktadır. Buradaki temel sorunlar arasında, özellikle ücret-dışı maliyetlerin azaltılması, verimliliğin teşviki, kalite, yeni çalışma ilişkileri, esnekleşme ve sosyal damping ile ilgili tartışmalar sayılabilir.

Aslında, günümüzde çalışma ilişkileri işyerine doğru kaymakta, işçi-işveren işbirliği ve diyalogu gelişmekte, tıpkı küçük zanaat hayatında olduğu gibi "çıkar birliği" ne dayalı ilişkiler ve yaklaşımlar hızlanmaktadır. Gerçekte, işçinin esas korunması ve güvencesi, işyerinin kaderiyle ve geleceğiyle ilişkili bir biçimde değerlendirilmeye başlanmaktadır.

Endüstri ilişkileri de bu çerçevede işyerlerine doğru gelişmekte, işyeri sendikacılığı ve toplu pazarlığı önem kazanmakta, iş uyuşmazlıkları ve grevler sistem içinde büyük bir hızla dışlanmaktadır. Böylece iki asır süren yabancılaşmaya, mücadeleye ve çıkar ayrılığına dayalı endüstri ilişkileri yaklaşımı, yerini çıkar birliğine, ortak kadere, diyalog ve işbirliğine dayalı çağdaş sistemlere terk etmektedir.

Ayrıca, "insan kaynaklarının geliştirilmesi" kavramı, daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Bu gelişmelere "işin insanileştirilmesi", çalışma yaşamının kalitesinin geliştirilmesi" kavramları da eşlik etmektedir. İktisadi açıdan bakıldığında, bu yeni üretim sistemleri sonucu geliştirilmiş daha yüksek kalite ve bunun ucuza satılması, dış pazarlarda bu nitelikteki mallara talebi de hızlandırmakta, tüketici taleplerine göre üretilmiş mallar, uluslararası pazarda büyük başarı kazanmaktadır.

Genel olarak belirtmek gerekirse, küreselleşme süreci, bir yandan beraberinde değişen sendikacılık, sendikasız sektörlerin artışı, toplu pazarlığın merkez dışına kayması, insan kaynaklarının artan önemi ve alternatif yeni endüstri ilişkileri tartışmaları getirirken, ayrıca dinamikleşen yeni işgücü piyasalarıyla esnekliğinde de çalışma yaşamında hızla genişlenmesine yol açmaktadır.

Bu temel değişimlere ilave olarak, yalın üretimin işçiyi daha da bireyselleştirdiği, geniş sorumluluk alanlarıyla çok vasıflı işçi tipinin ortaya çıktığı, işveren yönünden yöneticinin ayrıcalıklı konumunun zayıfladığı, yönetim kademelerinin azaldığı ve insan kaynaklarının öneminin arttığı yeni bir yapı oluşmaktadır. Diğer yandan, personel seçimi ve eğitiminin, performans dayalı ücret sistemlerinin ve etkin yönetimle işbirliği mekanizmalarının genişlediği gözlenmektedir.

Toplu çalışma ilişkilerinde temel alanlar olarak, sendikalardaki durgunluk ve sendikasızlaştırma eğilimleri, sendikaların yeni rolleri, merkez-dışı sözleşme düzeni, toplu pazarlık ve bireysel hizmet akdi ilişkileri ile ilgili grevin artan etkinliği, grevsiz bir sendikacılık temel tartışma alanlarına dönüşmektedir².

² Akgeyik, T. "Yalın Üretim Felsefesi ve Endüstri İlişkilerine Muhtemel Etkileri" TEİD IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Ankara 1995, s. 131 vd.

Yeni Toplumsal Değerler

Küreselleşme süresinin Batı Avrupa'da en olumsuz etkilerinin özellikle işsizlik sorununda ortaya çıktığına hiç kuşku yoktur. Bu niteliğiyle AB son on yılın temel büyüme ve istihdam sorunlarını çözmeye amacına esas itibariyle bu perspektiften bakmaya başlamıştır. Özellikle, ABD'nin 1998'in krizinden daha az sorunlu çıktığı dikkati çekmektedir. Gerçekten, ABD ve bu ülke dışındaki G7 ülkelerinin istihdam verileri karşılaştırıldığında, ABD sisteminin nispi başarısı daha açık şekilde görülmektedir.

ABD'de son üç yılda yaratılan istihdam 8 milyonun üzerindeyken, diğer 6 G7 ülkesinin toplam istihdam artışı 0.5 milyonun altında kalmıştır. İtalya ve Almanya'da ise dikkati çekici istihdam kayıpları ortaya çıkmıştır. Böyle bir kriz AB'yi ABD benzeri bir yeni iş yaratma modeli aramaya yöneltmiştir. Bu model arayışı Nisan 1996 başında Fransa'da toplanan G7 Doruğu'nun da en önemli konusu olmuştur. İstihdam sorunlarının çözümünde bazı köklü önlemlerin alınması gerektiği hususunda hemfikir olunmasına karşın, temel ilkelere uzlaşmaya varılmamıştır.

"Çözüm, Anglo-Sakson felsefesini uygulayarak iş pazarındaki serbestliği (deregulation) önemli ölçüde artırmak mıydı, yoksa çalışma güvenliğini ve sosyal devleti ön planda tutan Avrupa felsefesiyle de bir çözüme varılabilir miydi? Devletin düzenleyici rolünün öne çıktığı Avrupa sisteminde, sosyal güvenlik, yüksek ücret düzeyleri, eşitlikçi gelir dağılımı ve yüksek işsizlik" bir arada bulunmaktadır. Bu özellikleri taşıyan toplum, "güvenceli toplum" olarak nitelendirilmektedir. Buna mukabil, ABD sistemi "fırsatlar toplumu" olarak değerlendirilmekte, böyle bir toplum yapısında sosyal güvenlik ikinci plana itilirken, gelir dağılımının daha adaletsiz olduğu gözlenmektedir. Buna karşın böyle bir toplum daha yüksek iş yaratmaktadır"

Konuya böyle bakıldığında, küreselleşmeye paralel olarak çalışma standartlarının da evrenselleşmesi zorunlu gözükmektedir. Özellikle Fransa ve Amerika, uluslararası ticarete katılan ülkelerin belirli çalışma standartlarına uymasını talep etmişlerdir. Ne var ki, bu talebi ileri sürürken ABD, çalışma standartlarından zorunlu çalışmanın kaldırılmasını, çocuk istihdamının önlenmesini ve sendika özgürlüğünün sağlanmasını amaçlarken, Fransa bu konuya daha geniş boyutlu bakmakla ve gelişmekte olan ülkelere karşı bu kavramı korumacılığın artırılmasını talep eder bir biçimde ifade etmektedir.

Günümüz dünyasında, çalışanların insancıl koşullarda çalışmasına ve çağdaş çalışma standartlarına sahip olmasına karşı çıkmak olanaksız olduğuna, ayrıca, yeni sanayileşen ülkelerin bu standartları uygulamasını beklemek bir ölçüde hayal olduğuna göre, bunun AB için manası, bir ölçüde korumacılık anlamına gelmektedir.

Böylece, sorun dönüp dolaşıp, çağdaş Batı toplumlarının bu standartlarını muhafaza ederken, ucuz emek rekabetine karşı rekabet güçlerini nasıl koruyacakları sorununa dönüşmektedir. Bu tartışmalar G7, AB, OECD ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) toplantılarının en önemli konusunu oluşturmaktadır. Buradaki kalıcı

çözümler büyük ölçüde Fransa Devlet Başkanı Chirac'ın orta yol formülüne bağlı gözükmemekte, diğer bir deyişle bir yandan çalışma normları düşürülmeden rekabet gücünün artırılması, diğer yandan, ucuz emek ülkelerine Uluslararası Çalışma Örgütü normlarının benimsenilmeye çalışılması temel çözüm yolları olarak gözükmemektedir³.

Ayrıca günümüzde, küreselleşme ve bölgesel bütünleşmelere bağlı olarak yeni boyutlar ve ufuklar tartışılmaktadır. Temel bakış açısı ise, işsizliğe çözüm ve yeni "vizyon" sorunudur. Bütün klasik ekonomik modeller gözden geçirilmekte, dünya ve ülke ekonomilerine yeni bir vizyon aranmaktadır. "Dünya koşuyor mu, koşuyor mu? bunu anlamak zordur, ancak Avrupa'nın bu koşuda yavaş koştuğunu görüyoruz. Hızla koşanlar bellidir; Amerika ve Asya Kaplanları, Avrupa ince, naif kırılgan bir eski dünyalı gibi koşuyor. Amerika ve Asya Kaplanları ise, vahşi ormanlardaki en yakışıklı çitalar gibi yol alıyorlar. Bu farkı gözle bile görmek mümkündür. Avrupa Birliği'ne girmekle iş bitmiyor. Yarışı başka akslara kaydırmak da gerekir" denilmektedir⁴.

Denge Arayışları ve Diyalog

Temelde küreselleşme ve beraberinde getireceği çalışma sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik önerilerin, çalışanların yasalarla ve toplu iş sözleşmesi düzeniyle kazanılmış haklarını geriye götüreceği, çalışanları daha korumasız ve güvensiz bırakacağı endişesiyle işçi sendikalarının bu tartışmalara uzak durduğu tahmin edilmektedir.

Burada esas sorun, bir ölçüde sosyal taraflar arasında yeterli güvenin sağlanamadığı ve yabancılaşmanın her iki taraf için de geçerli olduğu ve bütün güçlüklerle rağmen devam ettiği izleniminin sürmesidir. Bir işveren sendikacısı bunu, "çalışma hayatında karşılıklı güven yoksa hiçbir şey yapamazsınız", "Türkiye'nin bir numaralı sorunu, iş ve istihdam yaratmaktır. Çalışma hayatında yeni bir yapılanma gereklidir." "Çalışma hayatının esnek olmayan katı kurallar taşıyan mevzuatı ile 2000'li yıllara gitme şansı yoktur. İşbirliği ve diyalog artırılmalıdır ve Ekonomik Sosyal Konsey yeniden yapılandırılmalıdır" cümleleriyle ifade etmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, Türk çalışma hayatının beş ana sorunu, "istikrarlı bir çalışma hayatı, istihdam ve iş yaratmak, işbirliği ve diyalog, işletmelerin korunması ve ihracat ve yatırımların desteklenmesi"dir, değerlemesi yapılmaktadır⁵.

³ *Ulagay, O*, "Avrupa Üçüncü Yolu Tartışıyor. Milliyet Gazetesi, 11.04.1996; s. 9

⁴ *Barlas, C*, "Dünya ile Yarış Şaka Değil" Milliyet Gazetesi, 17.05.1996, s. 23

Ülkemizde bu konuda hızla artan yayınlarla ilgili olarak, Bk. *Ekin N*, "2000li Yıllara Doğru Çalışma Hayatı Sorunları-Önerileri" TÜHİS Dergisi, C. 13, s. 5 Mayıs 1995, s. 1-11 MESS, 2000'li Yıllarda Endüstri İlişkilerine Bakış, İstanbul, 1994, MESS, Çalışma Hayatında 21 Yüzyılın Yeni Ufukları, İstanbul, 1995, TİSK; AB'nin Beyaz Kitapları ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Ankara, 1995, TİSK, OECD Ülkelerinde İşsizliğin Önlenmesi Konusunda Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye, Ankara, 1994, TİSK, GB'nin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Türk Çalışma Hayatı, Ankara 1995.

⁵ *Sipahi L. Patıcan Yoksa İmambayıldı Yapamazsınız*, MESS İşveren Gazetesi, S. 76; Mart 1996, s. 4

Gerçekte, değişen dünya sadece işçileri veya işverenleri tehdit etmemekte, ulusal ekonomilerin de geleceği bir ölçüde sosyal tarafların bulacağı sağlıklı çözümlere bağlı gözükmektedir. Bu noktadan hareketle, "Almanya'da işçi-işveren hükümet arasında imzalanan "sosyal pakt" (istihdamı ve endüstriyel üretimi koruma ittifakı" gibi, Türkiye'nin de, 2000 yılına kadar" böyle bir anlaşma yapmasına şiddetle ihtiyacı olduğunu önemle ileri sürdurmektedir⁶.

Ülkemizde sosyal mevzuattan gelen ve sosyal yüklerin (vergi, sosyal güvenlik harcamaları, fonlar), toplu pazarlıktan gelen sosyal yardımların, hatta kıdem tazminatı yüklerinin ekonometrik modellere dayalı olarak işgücü maliyetleri ve istihdam üzerine etkilerini ölçmeyi amaçlayan kullanılmaya elverişli araştırmalar mevcut değildir.

Benzer şekilde, reel ücret artışlarıyla istihdam arasındaki ilişkiler de ülkemizde yeterli açıklıkta ortaya konmamıştır. Bu alandaki tartışmalar ve karşılıklı iddialar temelde genel açıklamalara dayanmaktadır. Bütün bunlara rağmen, Türkiye'nin Asya büyüme modellerinden ve ABD, Japonya mukayeselerinden, nihayet AB'de yapılan bu konuyla ilgili çok sayıda araştırma, yayın ve tartışmadan yararlanma olanları mevcuttur.

Geleceğe Yönelik Perspektifler

Bütün bu küresel gelişmelerde, temelde izlenecek gelişme politikaları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bunları aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz.

1- Ekonomik-sosyal ve siyasi boyutuyla ortaya çıkan değişimin, küreselleşmenin, bölgesel bütünleşmelerin gündeme getirdiği ana eğilimler ve sorun sahaları nelerdir ve bu sorun sahaları konusunda ne gibi tartışmalar ve öneriler yapılmaktadır ? Diğer bir deyişle, çağın esas rüzgarlarınının saptanması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi zorunludur. Bu bakış, bir açıdan iç politika ve ekonomik tartışmalardan sıyrılarak Türkiye'nin gündemini çağa açmak demektir.

2- Dikkati çeken ikinci bir boyut ise, korumacı ve içe yönelik ithal ikamesi eğilimlerini bütünüyle dışlayıp, cesaretle dışa yönelmek gereğinin açıkça ortaya çıkmasıdır. Bunun anlamı ise, dışa dönük ekonomik yaklaşımdır. Toplumun tüm hedefleri Batı pazarlarına, hatta bunu da aşarak dünya pazarlarına açılmayı amaçlamalıdır. Bu amaçla yönelik her türlü tedbir ve teşvik alınmalıdır.

3- Aslında bu süreçte çok sayıda nedene bağlı olarak KOBİ'ler temel bir faktör niteliğini taşımakta, özellikle ileri teknoloji kullanma, talepteki değişimlere hızla uyum, yenilikleri takip etmedeki başarı, dışa dönük bir ihrac ekonomisinde bunları gözde kuruluşlar haline sokmaktadır. Dünya tecrübeleri ve çağımız KOBİ'lerin başarıyla dolu bulunmaktadır. Kaldı ki, bu nitelikteki işyerleri sadece üretim, ihracat ve büyümede değil, istihdamda da ilave net iş imkanları yaratmak suretiyle etkin bir istihdam politikasının vasıtası da olabilmektedir.

⁶ Baydur Z., "Sosyal Boyutlarıyla Gümrük Birliği'nin Çalışma Hayatına Etkisi", İşveren Dergisi, C. 34, S. 6 Mart 1996, s. 19

4- Burada karşımıza çıkan son bir nokta ise, KOBİ'lerin rekabet kabiliyetinin artırılması ve bunların çağdaş yönetim felsefelerine uygun, yalın üretime dayanan yeni üretim teknikleriyle yönlendiren, nitelikli işçi çalıştıran ve esnek bir yapıya sahip işyerleri haline dönüştürülmesidir. Kuşkusuz tüm başarının temel anahtarı rekabet gücü olan, kaliteli ve düşük maliyetle çalışan, teknolojisi yüksek, ihracata yönelik, verimli ve üretken işyerlerinin toplam ekonomideki payının büyümesidir.

Birlikte Giden Demokrasi ve Gelişme

Aslında kalkınma sürecine girişleri Türkiye'den hayli geride olan bazı fakir ülkelerin şimdi neden daha hızlı kalkınmaya başladıkları sorusu, bütün ağırlığıyla Türkiye'nin gündemindedir. "Gerçekten, yakın zamanlara kadar, geleceği umutsuz sanılan bazı fakir ülkeler, nasıl ve neden birden silkinip Türkiye'den ve benzer ekonomilerden daha hızlı büyümeye başladılar. Bazıları bu mucizeyi eksik kalan demokrasi ve işçi haklarıyla filan açıklamaya çalışıyorlar. Yani, demek istiyorlar ki, eli sopalı rejimler kendi halklarını zorla boğaz tokluğuna çalıştırıp, bu başarıyı sağlar." "

Bu görüşe göre, dünyada çok sayıda otoriter rejim olmasına rağmen, bunlar bir türlü kalkınamamakta, ayrıca tersine demokrasi ve insan haklarının eksikliği, az gelişmişliğin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, uluslararası kuruluşlarda bu hızlı büyümede kendi katkılarından söz etmektedir. Gerçekten, fakir ülkelerin hepsine uygulanabilecek ortak bir kalkınma formülü olmamasına rağmen, bazı ortak görüntülerden söz edilmektedir. Bunlar, siyasi istikrar, toplumsal barış, işadamlığının muteber ve saygın bir meslek haline gelişi, yatırım ve üretim tutkusu, açık piyasa ekonomisi, yabancı sermaye sempatisi, makul vergi yapısı, göreceli olarak emeğin ucuz ve devlet yüklerinin daha hafif olması, gibi noktalardır. "Ama bu ülkelerde kalkınmanın motoru kesinlikle ucuz emek ve eksik demokrasi olmaz".

Öyleyse sihir nerede? Bu ülkelerin son on yılı incelendiğinde ortaya bazı ipuçları çıkıyor. Hızlı kalkınma tutkusuna odaklanmış siyasal irade; bu iradeye sahip olanların aynı zamanda dirayetli, cesur ve dürüst olmaları ve en önemlisi hızlı kalkınma zorunluluğunu gönüllü kabullenmiş halkın gerçekçiliği⁷.

Bir yazara göre, aşağıdaki soruları tartışma gündemini oluşturmaktadır. "Böylesine dinamik insan gücü ve zengin doğal kaynaklarla Türkiye fert başına 3 bin Dolarlık milli gelire razı olabilir mi? Eşiğinde durduğumuz Avrupa'dan eksiklerimiz nedir? Bence artık bu soruları sormanın zamanı geldi, geçiyor. Bu soruların cevabını Ankara'dan beklemeyenler, kendi farklı ve özgün gündemlerini sunmaya başladılar bile "Anadolu Kaplanları" Ankara'nın kısır ve ufuksuz kavgalarına kulağını tıkamakla kalmayıp, kendi mucizesini inşa ediyor artık⁸." Bir politikacı ise, devletin katkısı olmadan büyüyen Anadolu Kaplanlarının "sanayi evliyaları" olduğunu belirtmiştir.

⁷ Alkin, E. Onlar Neden Daha Hızlı Kalkınmıyor?", Milliyet Gazetesi, 28.05.1996, s. 9

⁸ Oğuz, S. "Alternatif Gündem" Milliyet Gazetesi, 02.06.1996, s. 9

Geleceğin Dünyası ve Verimlilik

Peter F. Drucker, "bilgi ve hizmet çalışanlarının verimliliklerini yükselten ülkeler, gelecek yüzyıla ekonomik yönden hakim olacaktır. Gelecek yüzyıllarda, gelişmiş ülkelerde yöneticilerin karşılaşacağı en büyük ve en ciddi sorun, bilgi ve hizmet çalışanlarının yani işgücünde yeni egemen olan grupların verimliliğidir." demektedir⁹.

Yazarın ileri sürdüğüne göre, XX Asırda Batı toplumları bir verimlilik patlaması yaşamışlardır. Günümüzde bu verimlilik artışı devam etmekte, yılda % 4,5-5 oranında bir verimlilik artışı gözlenmektedir. "Bilgi çalışanları ve hizmet çalışanları, araştırmacı bilim adamlarından kalp cerrahlarına, askerlerden mağaza yöneticilerine ve fast-food restoranlarda çalışan 16 yaşlarındaki gençlere kadar değişik gruplardan oluşur. Buraya makine operatörleri, restoranlarda bulaşık yıkayanlar, hastanelerde yer silenler ve sigorta şirketlerinin bilgisayar bölümlerinde çalışanlar gibi çok çeşitli insanlar da dahildir." "Gelişmiş ekonomiler, bilgi ve hizmet işlerindeki verimliliklerini artırmadıkları takdirde, ekonomik durgunlukla karşı karşıya geleceklerdir. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerde bilgi ve hizmet alanında verimliliği artırmak, ekonomik bir öncelik olmalıdır."

"İster bilimsel yöntem, ister endüstri mühendisliği, ister insan ilişkileri, ister verimlilik mühendisliği, isterse iş etüdü olarak adlandırılın "akılcı çalışma" verimlilik patlamasının ardındaki asıl güç" olmaktadır. Sonuç itibarıyla, "Verimlilik artışı sürekli öğrenmeyi gerektirir. Öğrenmenin sonu yoktur. Gerçekte eğitimin en büyük yararı yalnızca yeni şeyler öğrenmek değil, yaptığımız işi daha iyi yapmaktır"¹⁰.

Yaşanan İki Çağ ve Dönüşüm

Türkiye, günümüzde adeta iki çağı bir arada yaşamaktadır. Bir yandan Gümrük Birliği ile küresel dünyanın teknolojik, ekonomik ve sosyal sorunlarını yaşarken, diğer yandan geleneksel yapılardan, kentsel sanayi toplumuna dönüşmekte, bu süreçte sağlıklı yapılar yerine, kayıtdışı ekonomiler ve enformel sektördeki gelişmelerle kendini ortaya koymaktadır. Gerçekten, son 10 yılda 10 milyondan fazla nüfusun kırsal kesimlerden kentlere göç ettiğini görüyoruz.

Kuşkusuz, Türkiye'nin kısa zaman sürelerinde kırsal yapılan kentsel çalışma ve yaşam biçimlerine dönüştürmesi, temel dönüşüm sorununun oluşturmaktadır. Bu süreçte, sanayi-ötesi hizmet ekonomilerini anımsatan bir benzerlik vardır. Ne var ki Batı'da sağlıklı kentleşmeyle ortaya çıkan bu süreçler, günümüz Türkiye'inde gecekondulaşma ve sağlıklı kentleşmeyle kendini ortaya koymakta hizmet ekonomilerinin istihdam yapılarını taklit edercesine, kentsel yapılarda enformel sektör hızla büyümektedir.

İleri sürülen tenkitler ne olursa olsun, bu Türk toplumu açısından çağdaş bir dönüşümdür. Eğer bu süreçte, önü kesilerek bilgi toplumlarına yönelik ikinci bir

⁹ Drucker, P.F. "Geleceğin Anahtarı Verimlilik", Mercek, S. 4 Ekim 1996, s. 96

¹⁰ *Ibid*, s. 102

dönüşümle kentleşme tamamlanacak olursa, XXI. asra geçişte, belki de çağ atlayan iki dönüşüm bir arada yaşanmış olacaktır. Gerçekten, bütün gelişmiş ekonomilerin tarihsel tecrübelerinden de görüleceği gibi, kentleşmeyle eğitim ve bilginin yayılması arasında çok sıkı bir ilişki mevcuttur.

Sonuçlar ne olursa olsun, birinci dönüşüm ikinci dönüşüm için güçlü bir alt-yapı oluşturacaktır. Bu yapısal dönüşüme eşlik eden, eğitim ihtiyacının da hızla genişlemesidir. Ne var ki, istihdamdaki yapılara benzer şekilde bu eğitim, nitelikleri yükselen değil, nicelikleri genişleyen bir yapı göstermektedir. Bu süreçler içinde Türkiye'nin bilgi çağına doğru açılmasında vasıfsız, düşük ücretli, enformel istihdam biçimleri yerine vasıflı, üretken, verimliliği yüksek, küresel rekabete uygun vasıflarla donanmış yeni işçi tipine ve bunun eğitimine ihtiyaç vardır.

"Altın Zincir" Özlemi

Uzun yıllar eğitimin büyüme ve istihdam için en kestirme yollardan biri olacağı görüşü egemendi. Ne var ki günümüzde, bu değerlendirmeler sürekli yargılanmaktadır. Gerçekten günümüzde eğitim hem nicelik hem de nitelik itibarıyla yayılıp genişlemesine rağmen, onunla birlikte giden bir eğitilmiş işgücü işsizliği veya üniversitelerden mezun olmuş gençlerde işsizlik hızla genişlemektedir. Sonuçta işsizlerin giderek daha eğitilmiş bireylerden oluştuğu gözlenmektedir. Bu karmaşık ilişkilere yaklaşmak bakımından ele alınması gereken "altın zincir", bilgi çağında ve küreselleşme süreçlerinde eğitim-verimlilik-kalite-maliyetler-rekabet gücü ve istihdam ilişkilerini daha büyük bir açıklıkla bilmemizdir.

"Bilindiği gibi, üretime ilişkin rollerin öğrenilmesi, işle ilgili bilgi ve becerilerin kazanılması, yaparak öğrenme, ailede öğrenme, usta-çırak ilişkisiyle öğrenme gibi çeşitli yollarla olagelmıştır. Kapitalist üretim biçimleriyle birlikte, önce işbaşında yetiştirme, sonra okulda öğrenme ağırlık kazanmış, sonuçta iş başında yetiştirme ve okulda öğrenmenin çeşitli biçimleri birlikte gözlenir olmuştur. İş gereklerinin hangisinin okulda, hangisinin işte öğrenildiği tartışması sürmekle birlikte, bunun tam anlamıyla ayırt edilmesi ve tanımlanması pek olanaklı değildir. Bu durum, mesleklerin ve mesleksen becerilerin gösterdikleri değişime bağlı olarak oluşmaktadır¹¹.

Genel olarak bakıldığında, değişen dünya koşullarına Pasifik'in çok iyi uyum gösterilmesine mukabil, ABD'de nispeten başarılı bir gelişme görülmekte, en dramatik çelişkiler özellikle Batı Avrupa'da, daha dar bir deyişle AB'de yaşanmaktadır. Bütün bu mukayeseli gelişme modellerinden kuşkusuz bir politikacının deyimiyile "toz kaldıran değil, toz yutan bir ülke olarak" Türkiye'nin alacağı dersler vardır.

Dönüşüm-Vizyon ve Liderlik

Günümüz dünyasında "yaşanılan değişimlerin devrim hızı öylesine artmıştır ki, gelinen noktada insanlık son 20 yılda yaşanan, son 2000 yıldan daha fazla bir

¹¹ Ünal, İ.T. "İşbaşında Yetiştirme Verimlilik ve İstihdam Açısından Değerlendirilmesi" Verimlilik Dergisi, C. 25, S. 1, Ankara 1996, s. 96

değişiklik yaşamış ve yaşamaktadır. İnsanlığın bugün ulaştığı seviyede tarihe damgasını vurmuş liderler, toplumlar ve kurumlar belirleyici ve etkileyici olmuştur. Genel olarak, liderler diye nitelendirilen bu unsurların ortak bir özelliği, hepsinin bir vizyona, bir iddiaya sahip olmalarıdır”.

“Önemli gelişmelerin, uygarlıkların felsefi, bilimsel, teknolojik ve sosyal dönüşümlerin genelinde bir insanın kafa ve gönlünde tohumlanmaya başlayan bir görüş, bir vizyon yatmaktadır.” Vizyon, insana şevk, heyecan ve cesaret verecektir. Kişi iç dünyasıyla ahenk içinde vizyonu oluşturduğu zaman, yaşam coşkusuyla dolacak ve artık bundan sonrası için yaşam heyecan verici bir yolculuk olacaktır. Yapılan her seçim, atılan her adım, alınan her karar muhteşem bir yolculuğun yapı taşlarını oluşturacaktır.

“Vizyon, hayata karşı bir meydan okumadır. Savaşçı bir ruhun ifadesidir. Hayat risklerle doludur. Ancak, bu riskler göze alınabilmelidir. Zira, yaşamdaki en büyük tehlike risk almamaktır¹². Gerçekten, bu noktadan hareketle sosyolog P. Polak, o ülke yurttaşlarının ortak olarak paylaştığı ve inandığı ulusal bir vizyonun olmadığı hallerde bir ülkenin başarılı olamayacağını da vurgulamaktadır.

Bir yazarın dediği gibi “yönetici işi doğru yapar, lider ise doğru işi...Bu kuralın anlatmak istediği, liderlik için yöneticilikle sınırlı kalmayan bir beceri gerektirir. Yöneticilik bir bilim ve sanat ise, liderlik bir vasıftır. Lider vizyon sunar, yönetici ilke oluşturur. Yöneticiler gerekli, liderler ise vazgeçilmezdir¹³”.

Kurumu, iş mükemmelliği yolculuğuna ancak lider çıkarabilir. Yol gösteren bir vizyona sahip, tutkulu, tutarlı, güven veren, meraklı ve cesur bir lider bugün dünyada “beni takip edin” diyecek doğru liderler için milyonlarca insan yanıp tutuşuyor. Yalnızca Türkiye’nin değil, dünyanın sorunu bu¹⁴”.

“Kaliteyi ilgi odağına koymuş Türkler, sayıları sınırlı özel sektör kurumlarıyla sınırlı kalmamalı. Örneğin Ankara’nın kamunun ve devlet dairelerinin kaliteye odaklandığını düşünün. Amaç ödül olmasa bile kalite yoluna girmiş insanların yaratacağı değişimi hayal edin” demektedir.

Bir köşe yazarı, devlet yöneticilerine yazdığı bir mektupta, “saygı değer” yerine, “kaygı değer” büyüklerim hitabıyla başlayan bir mektup yayınlamıştır. Bu mektubunda yeni 1000 yıla çok az bir zaman kaldığına işaretle kaygılarının daha da arttığını ifade etmektedir. Yazar, politik liderlere “sorunları sürekli halı altına süpürüyorsunuz” demektedir¹⁵.

XXI. Yüzyıla Yakışmak

Bir yazara göre, bu değişim sürecinde “Türkiye ufku olan lideri aramaktadır”. Şu anda biri çıkıp, Türkiye’nin kaçırdığı fırsatları ve sahip olduğu olanakları ortaya

¹² *Ulusoy, M.* “Vizyon-Girişimcilik ve Yönetim Üzerine”, MESS, İşveren Gazetesi, S. 689, Nisan 1997, s. 11

¹³ *Oğuz Ş.* “Lider ve Kalite”, Milliyet Gazetesi, 09.06.1997, s. 7

¹⁴ *İbid.*, s.7 “Saygıdeğer Büyüklerim”, MESS İşveren Gazetesi; S. 689; Nisan 1997, s. 5

¹⁵ *Oğuz, Ş.* “Lider ve Kalite”, Milliyet Gazetesi, 09.06.1997, s. 7

koysa, günlük gelişmenin ötesine geçip inandırıcı bir XXI. yüzyıl Türkiye'si tablosu çizebilse, bambaşka bir ülke olabileceğini görerek, gelecek için bir vizyon ortaya koyabilen liderin peşinde düşebilirler.

Bir başka yazara göre ise, "yepyeni bir Türkiye için ne yapmak gerek, bir değişim, bir silkinme, yanlış tutumlardan, eskimiş alışkanlıklardan, böyle gelmiş böyle gider kafasından. Toplumlardaki hareketsizliğin temelinde, siyaset alanındaki değişim eksikliği yatmaktadır. Siyasi bir değişim programı sunulmadığı için, halk mevcut siyasi seçenekler arasında tercih yapmaya zorlanmaktadır." Toplumun her kesiminde yeni istekler, özlemler var. Arayışlar, uyanıklar, çağdaş olmak, uygar olmak, gerçek anlamda demokrasiyi kurmak. Laiklikten, demokrasiden ödün vermeden XXI. yüzyıla yakışmak¹⁶."

Bilgi çağı ve küresel ekonomik değişimle ortaya çıkan bu çağın "altın zinciri"nin temel halkaları hiç kuşkusuz eğitim ve verimlilik. Eğitim, bir neden ve sonuç olarak yukarı doğru tırmanan bilgi çağına uymanın en etkili altın anahtarıdır. Gerçekten, çağımızda eğitim yüksek olanın geliri yüksektir veya diğer bir deyişle tersinden baktığımızda geliri yüksek olanın da eğitimi yüksektir.

Bu karşılıklı etkileşim içinde nicelik ve nitelik yönünden her seviyede çağdaş eğitime yönelmek, özellikle mesleki eğitim boyutuyla konuya yaklaşmak, değişen Dünyaya uymada vazgeçilmez bir ekolojik faktör rolü oynamaktadır. Kuşkusuz verimliliği de ilave ettiğimizde, bu iki faktör biraraya gelerek günümüz dünyasında bir ülkenin küresel çağa uymadaki zorlukların önemli bir kısmı aşılabilir¹⁷.

Gerçekten, bu değişim rüzgarları bir yazarın da deyimiyle bir "baht dönenesi" gibi asırlık kayıpları kısa zaman içinde telafi ederek, çağı yakalama olanağı da beraberinde getirmektedir. Burada Türkiye için tarihsel bir fırsatın çıktığına hiç kuşku yoktur. Meşakkatli, asırlar süren sanayileşme çilelerini ve aşamalarını geçmeden, en ileri teknolojilerle, en son noktada çağı yakalamak için gerçekten "Yıldızın parladığı anlar" yaşanmaktadır. Kuşkusuz, bunun da yolu Ş.Oğuz'un dediği gibi, "tarihin peşinden koşmak değil, önünü kesmektir."

¹⁶ Akbal, O. "Bir Şeyleri Değiştirmek" Milliyet Gazetesi, 23.03.1997, s. Ayrıca Bk. Ulugay, O. "Türkiye Ufku Olan Lideri Arıyor", Milliyet Gazetesi, 13.03.1997; s. 9

¹⁷ Singh, A. "Global Economic Changes, Skills and International Competitiveness; International Labour Review, Vol 133. No: 2, 1994; p. 181.

